

Prof. dr. sc. Anđelko Akrap

Dr. sc. Marin Strmota

Krešimir Ivanda, mag. oec.

Iseljavanje iz Hrvatske od početka 21. stoljeća: uzroci i posljedice

Uvodna razmatranja

Iseljavanje iz Hrvatske, od zadnja dva desetljeća 19. stoljeća do danas, neprekinuta je i zasada nezaustavljiva pojava i ujedno bitna odrednica u demografskom, gospodarskom i društvenom razvoju. Još 1914. godine Jozo Lakatoš, poznati hrvatski gospodarski i demografski statističar, piše u knjizi *Narodna statistika* da iseljavanje iz Hrvatske „poput kakve moderne epidemije zahvata sve većma sve slojeve našeg naroda“. Konstatacija napisana nakon velikog emigracijskog vala iz Hrvatske u prekomorske zemlje, od 1880-ih do pred Prvi svjetski rat, s motrišta promatranog fenomena, bitna je značajka čitavog 20. i početka 21. stoljeća. Nakon što bi uslijedio jači iseljenički val, kako nekad tako i danas, uglavnom su se nizale različite procjene broja iseljenih. Ne umanjujući vrijednost znanstvenih istraživanja i parcijalnih analiza u okviru spomenute tematike, držimo da su jedinu sveobuhvatnu raščlambu iseljavanja iz Hrvatske u svim glavnim aspektima dali Rogić i Čizmić (2011.). Na iseljavanje iz Hrvatske djeluje veliki broj čimbenika. U traženju odgovora koji je u prosjeku najvažniji čimbenik iseljavanja obično prevagu odnosi ekonomski čimbenik, ali on nije i jedini. Iseljavanje je postalo bitna sastavnica demografskih promjena u Hrvatskoj. Iako je emigracija za Hrvatsku neprekinuta pojava, činjenica je da su veliki iseljenički valovi povezani sa gospodarskim krizama i porastom nezaposlenosti. Relativno velika nezaposlenost u Hrvatskoj povezana je s modelom gospodarskog razvoja. Naime, povijesno naslijeđen neravnomjeran razmještaj stanovništva i gospodarska razvijenost od kraja 19. stoljeća do danas postaje sve istaknutiji problem u Hrvatskoj. Model centralizacije gospodarskog razvoja promoviran nakon Drugog svjetskog rata, koji se i danas provodi, i dalje oblikuje uvjete za nastavljanje ovog procesa. Jednostavno: sužavao se prostor razvoja. Bez obzira o kojem se razdoblju i političkom sustavu radilo, nositelji političke vlasti su očigledne činjenice o iseljavanju nastojali nijekati, zaobilaziti, umanjivati ili, ponajviše, govoriti da je to normalna i prolazna pojava. Ta „prolazna“ pojava traje više od jednog stoljeća, bez ikakvih naznaka da bi mogla postati prošlost. Demografsko-statistička istraživanja daju podlogu za okvirnu procjenu: od početka 20. stoljeća do prvog tromjesečja 2016. godine iz Hrvatske je iselilo oko 2,8 milijuna osoba.

Kad se od tog iznosa odbiju doseljeni dolazimo do okvirne procjene da Hrvatska, u navedenom razdoblju, ima negativan saldo migracija od 1,5 milijuna stanovnika. Da bi se za Hrvatsku dobio izgubljeni demografski porast zbog iseljavanja, treba negativnom saldu migracija dodati potencijalni prirodni prirast iseljenog stanovništva. Takvim računom dolazimo do procjene da malobrojna hrvatska populacija ima zaista vrlo velike demografske gubitke zbog iseljavanja. Migracija preko državnih granica sastavni je dio općeg razvoja svih društava ali, u normalnim društvenim i gospodarskim prilikama, njezin obujam i trajanje kao u Hrvatskoj ne odražava normalne opće razvojne uvjete. Glede ove problematike očito se radi o neorganiziranom društvu. Držimo da u tom kontekstu valja promotriti ovaj za Hrvatsku više nego stoljetni prateći fenomen razvoja Hrvatske. Isto tako, u normalnim razvojnim uvjetima migracijama su skloniji visokoobrazovani, no primjer Hrvatske opet pokazuje da u nepovoljnim gospodarskim i društvenim uvjetima to nije tako. U našoj raščlambi središnje mjesto imat će procjena broja iseljenih iz Hrvatske nakon Popisa stanovništva 2011. godine.

Nakon posljednjeg vala iseljavanja u 1990-im godinama, Hrvati ponovno odseljavaju. U razdoblju od popisa 1991. do popisa 2001., zbog agresije na Republiku Hrvatsku, i pratećih pojava među kojima je svakako najvažnija gospodarska kriza, iz Hrvatske je prema zapadnoeuropskim i prekomorskim zemljama iselilo oko 200.000 osoba (Akrap, 2003.). Danas, dvadeset i pet godina poslije početka Domovinskog rata i egzodusa hrvatskog stanovništva, u mirnodopskim vremenima, ponovno možemo govoriti o masovnom iseljavanju u istom obujmu i smjeru. Posljednja gospodarska kriza i prateća nezaposlenost stvorile su novi veliki val iseljavanja prema zapadnoeuropskim zemljama. Iako su mnogi predviđali umjeren utjecaj, pokazalo se da je ulazak u Europsku Uniju bio značajni moment koji je micanjem, ili barem ublaživanjem, barijera mobilnosti uvelike pospješio odlazak stanovništva u potrazi za boljim životom. Dokaz tomu jesu i iseljenički valovi ostalih zemalja srednje i istočne Europe koje su otvaranjem svojih granica omogućile nesmetan odljev radnika prema starim članicama Europske Unije. Poznato je da su gospodarske i političke krize u Hrvatskoj uzrok značajnom iseljavanju mladih, od kraja 19. stoljeća do danas (Akrap, 2014.). No to ne znači da su ekonomski razlozi bili jedini koji su uvjetovali iseljavanje iz Hrvatske. Odlazak najvitalnije populacije znači gospodarsko siromašenje i ugrožavanje dugoročnog sveukupnog razvoja Hrvatske. Valja imati u vidu da je nemoguće dati točan broj iseljenih iz Hrvatske u promatranom razdoblju. Procjene broja iseljenih iz Hrvatske u posljednjem valu iseljavanja temelje se na dostupnim statistikama europskih zemalja u koje naše stanovništvo najviše odlazi posljednjih godina. Pri tomu treba imati u vidu da nije zanemariv broj naših iseljenika koje službena statistika nije registrirala. Takav pristup ujedno predstavlja i najveće ograničenje istraživanja migracija s obzirom da ni Hrvatska nema

registra stanovništva, što znači da u svakoj analizi mehaničkog kretanja stanovništva, potrebno je služiti se inozemnim statistikama, posrednim izvorima i procjenama.

Uzroci iseljavanja

Prema kriteriju uzroka migracije se dijele na ekonomske i neekonomske. Ekonomske migracije predstavljaju one migrante koji mijenjaju mjesto stalnog boravka kako bi postigli bolji životni standard odnosno zaposlili se na bolje plaćenom poslu. Neekonomske migracije predstavljaju migracije radi neekonomskih razloga koji su najčešće političke, individualne, psihološke, obiteljske, zdravstvene prirode (Wertheimer-Baletić, 1999.).

Uzroke iseljavanja u pojedinim razdobljima hrvatske povijesti valja potražiti u konkretnim sveukupnim društvenim, gospodarskim i političkim prilikama (Akrap i Strmota, 2015.). Posljednji val iseljavanja rezultanta je spleta tih društveno-političkih prilika i gospodarskih poteškoća koje su zadesile hrvatsko stanovništvo unazad stoljeća i pol. Hrvatska kroz cijelo 20. stoljeće, a posebno u drugoj polovici ovog stoljeća za vrijeme snažne i prisilne deagrarizacije i forsirane industrijalizacije nije oblikovala sustav većeg broja gradova, srednje veličine koji bi razvojem izvan poljoprivrednog sektora postupno prihvaćali stanovništvo iz svog okružja koje se odlijeva iz poljoprivrede. To je glavni razlog prostorne centralizacije razvoja na sve uži prostor i „proizvodnje viška stanovništva“ u rijetko naseljenoj Hrvatskoj. Koncentracija gospodarskih i drugih funkcija i stanovništva osobito od 1960-ih odvijala se dominantno u tri grada, Zagreb, Split i Rijeku (Akrap, 2004.). Izostanak prostornog aspekta razvoja rezultiralo je masovnim odljevom stanovništva iz seoskih naselja. Kroz cijelo 20. stoljeće u Hrvatskoj su se isprepletale razne gospodarske, političke i društvene prilike koje su potencirale iseljavanje domaćeg stanovništva u razmjerima egzodusa stanovništva.

Iseljavanje koje je započelo unazad nekoliko godina prvenstveno je posljedica gospodarske krize i njome uzrokovane velike nezaposlenosti i egzistencijalne nesigurnosti mladih. Od početka svjetske gospodarske krize nezaposlenost u Hrvatskoj nezaustavljivo se povećava, uz predahe sezonskog zapošljavanja i manipulacije statistikama tržišta rada u Hrvatskoj. Po nezaposlenosti mladih Hrvatska je treća u Europi, iza Grčke i Španjolske. Stoga nije teško zaključiti kako je ekonomski probitak i osiguravanje egzistencije iako ne jedini ali sasvim sigurno dominantan uzrok iseljavanja iz Hrvatske.

Europske zemlje udomiteljice hrvatskog iseljeničtva u 21. stoljeću

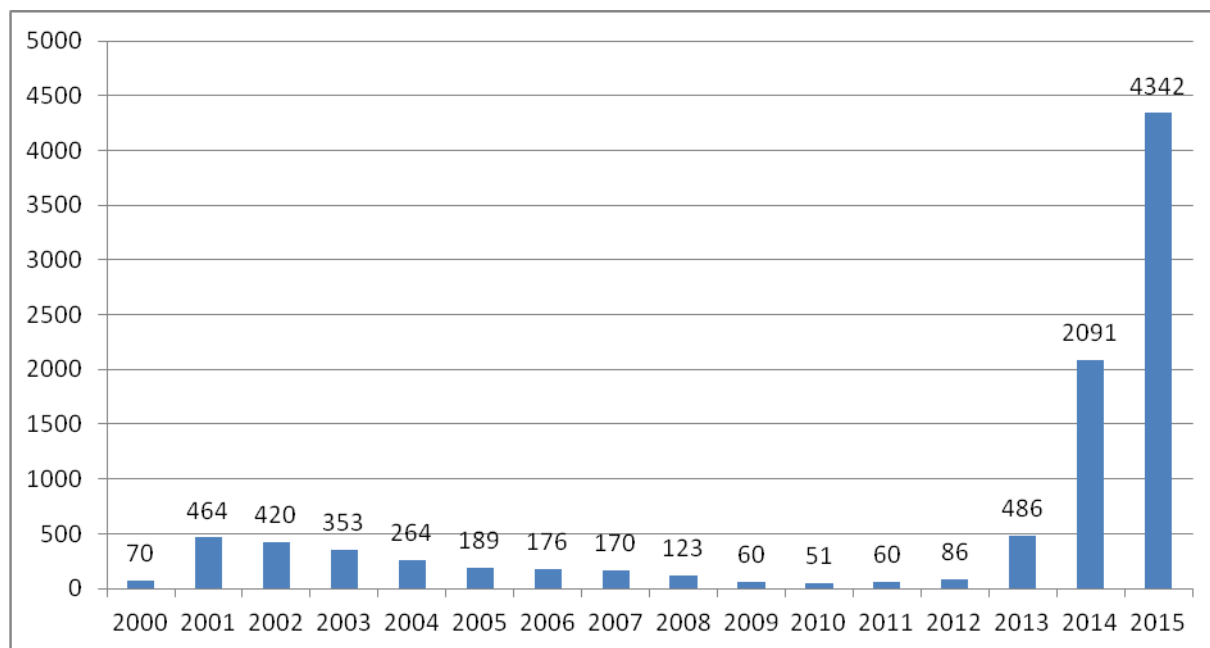
Kako bi dobili pouzdanu procjenu broja iseljenih iz Republike Hrvatske analizom smo obuhvatili najpoželjnije europske zemlje među hrvatskim iseljenicima, ali ujedno i one koje imaju dostupnu statistiku useljenog stanovništva. Ovdje nisu obuhvaćena iseljavanja u prekontinentalne zemlje jer se pokazalo da u ovom posljednjem valu iseljavanja prevladavaju europske zemlje kao najveće udomiteljice hrvatskog iseljeničtva. To ne znači da su zanemariva iseljavanja prema zemljama izvan Europe. Naprotiv, hrvatskom iseljeničtvu trenutno su privlačne zemlje poput Kanade, Australije ili Kine.

Irska

Iseljavanje u Irsku posljednjih je godina postao „hit“ među hrvatskim stanovništvom. Sve češće se može čuti kako je ta otočna europska država postala „obećana zemlja“ za Hrvate koji svoju materijalnu egzistenciju nisu uspjeli osigurati u svojoj zemlji. Uz gospodarsku krizu koja je rezultirala velikom nezaposlenošću, dodatni „pull“ faktor bilo je i pristupanje Europskoj uniji i otvaranje državnih granica. Iako se mnogo špekulira oko negativnog migracijskog salda sa navedenom zemljom, zahvaljujući relativno pouzdanoj statistici Vladinih ureda Irske, moguće je procijeniti broj iseljenih osoba iz Hrvatske u tu otočnu zemlju. Broj hrvatskih državljanina koji odlaze na rad u Irsku moguće je pratiti prema PPS broju (*Personal Public Service Number*). Navedeni identifikacijski broj označava jedinstveni osobni broj potreban za transakcije između pojedinca i institucija, pružatelja javnih usluga u Republici Irskoj¹.

¹ PPS broj u Irskoj može se djelomično usporediti sa hrvatskim OIB-om (osobnim identifikacijskim brojem).

Grafikon 1. Broj zatraženih PPS brojeva od strane hrvatskih državljana, 2000.-2015. g.

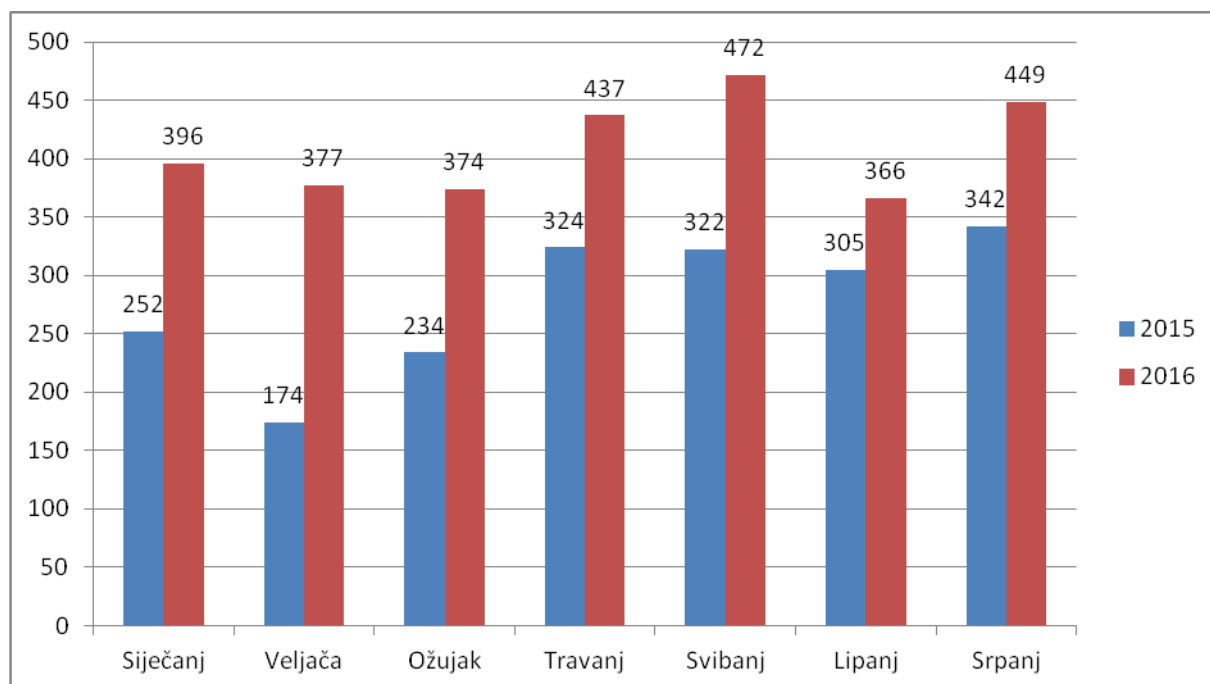

Izrada na temelju podataka Ureda za socijalnu zaštitu Irske

Prema podacima Ureda za socijalnu zaštitu Irske, u protekle 3 godine dozvolu za rad u vidu PPS broja, zatražilo je 6.919 osoba iz Hrvatske (grafikon 1). Iz navedene statistike jasno se vidi rastući trend iseljavanja sa mjesecom ulaska u Europsku uniju. Valja imati u vidu da je broj odseljenih moguće i veći budući da u navedeni broj nisu uključeni članovi obitelji koji ondje borave a nisu tražili posao u Irskoj. Na primjeru o broju iseljenih iz Hrvatske u Irsku prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske i podacima Irske pokazuje se da je statistika o vanjskim migracijama Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske do apsurdna nepouzdana. Naravno, u pitanju je metodologija. Službeni broj odseljenog stanovništva Republike Hrvatske u Republiku Irsku, prema Ministarstvu unutarnjih poslova dokazuje manjkavost i problematičnost praćenja emigracije hrvatskog stanovništva od strane hrvatskih institucija². Prema toj statistici u Irsku je 2014. godine odselilo svega 128 hrvatskih državljana, te 265 u 2015. godini. Iako se ne može utvrditi jesu li sve osobe koje su zatražile PPS broj ostale duže u Republici Irskoj, zamjetna je privlačnost te zemlje među hrvatskim emigrantima. Rastući trend se nastavio i u 2016. godini, pa se može zaključiti kako interes za odlazak na rad u Irsku ne jenjava (grafikon 2.).

² Prema Zakonu o prebivalištu građani koji iseljavaju iz zemlje moraju odjaviti svoje prebivalište Ministarstvu unutarnjih poslova, no s obzirom da se prekršajna odredba pod člankom 16 istoimenog zakona u praksi ne provodi, velika većina građana to ne čini. Otud velika disproporcija između stvarnog stanja odseljenih i službene statistike objavljene u priopćenjima Državnog zavoda za statistiku.

Grafikon 2. Broj zatraženih PPS brojeva 2015. i 2016. god. (I.-VII. mjesec)

Izrada na temelju podataka Ureda za socijalnu zaštitu Irske

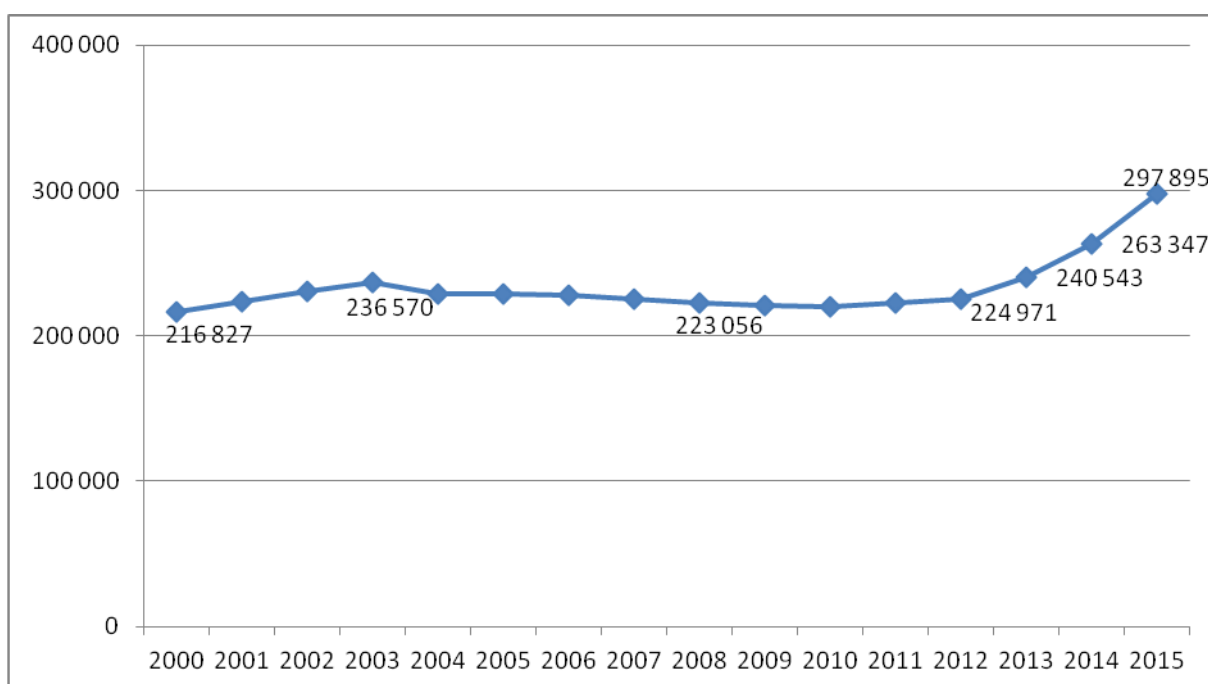
Prema podacima Ureda za socijalnu zaštitu, u Irskoj je od siječnja do srpnja u 2016. godini zatražilo posao 2871 osoba iz Hrvatske. Usporedbe radi, u istom periodu prošle godine, taj broj je iznosio 1953 osobe. Uspoređujući s drugim europskim zemljama, Hrvati su u 2015. godini bili četvrti po zatraženim PPS brojevima (4342). Ispred nje su samo Rumunji (8638), Poljaci (8593) i Španjolci sa gotovo podjednakim brojem kao i Hrvati (4351).

Prema navedenoj statistici, procjenjujemo da je u ovom novom valu iseljavanja iz Hrvatske u Irsku iselilo između 12 i 13 tisuća ljudi. Prema neslužbenim informacijama većina tih ljudi živi u nekoliko najvećih gradova (Dublin, Cork, Limerick, Galway) koji su dosad razvili „infrastrukturu za iseljavanje“. I u ovom slučaju veliku su ulogu imala obiteljska, rodbinska i druga posredništva pri iseljavanju, to pokazuje i činjenica da niz naselja u Hrvatskoj ima više osoba u inozemstvu nego u Hrvatskoj (usporedi: Akrap, 1998.).

Njemačka

Njemačka je u posljednjem desetljeću bila zemlja s najvećim priljevom ljudi iz zemalja Europske Unije. U razdoblju od 2007. do 2013. godine broj imigranata iz zemalja Unije se udvostručio, a o koristi useljavanja za Njemačko gospodarstvo najbolje govori činjenica kako je u zadnjih pet godina udio visoko kvalificiranih radnika među imigrantima iz Unije jednak kao i udio visoko kvalificiranih Nijemaca među domaćim stanovništvom (Schellinger, 2015.). Već tradicionalno, Njemačku najpoželjnijom destinacijom vide i Hrvati pa je bez konkurencije ta zemlja i u posljednjem valu privukla najveći broj naših iseljenika.

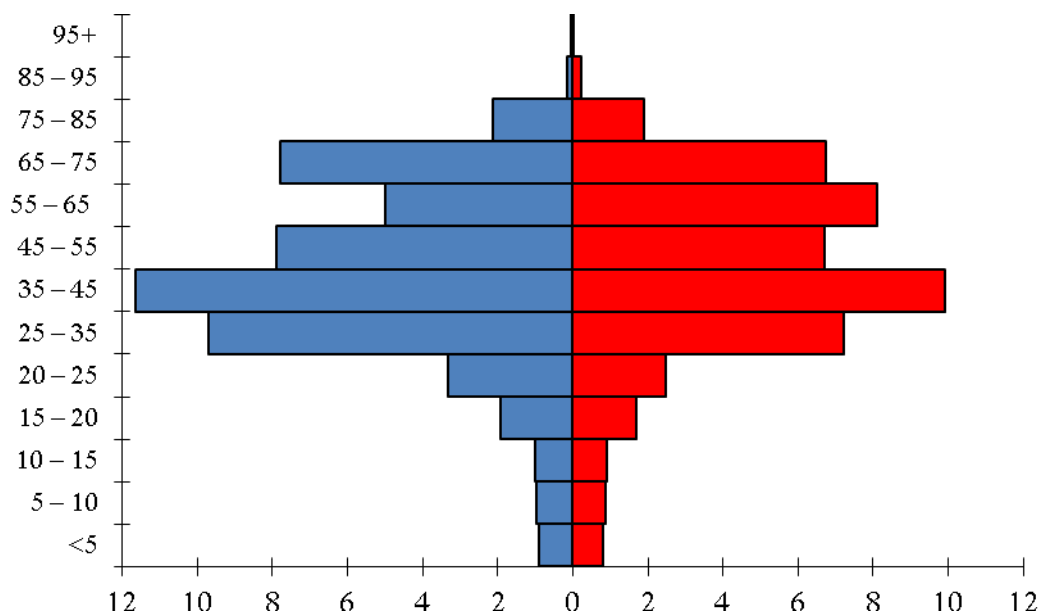
Grafikon 3. Evidentirani Hrvati u Njemačkoj, 2000.-2015. (stanje na dan 31.12.)

Izrada na temelju podataka: Statistisches Bundesamt

Prema službenoj statistici Njemačke, od 2000.godine do kraja 2015. godine broj hrvatskih državljana koji žive u Njemačkoj krenuo je sa 216 tisuća, desetak godina se zadržao na istoj razini ili blago padao, da bi se u posljednje 4 godine popeo na gotovo 300 tisuća. To je povećanje od nešto više od 70 tisuća osoba. Za pretpostaviti je da se takav trend nastavio i u tekućoj godini, pa bi prema procjeni na kraju 2016. godine ta brojka mogla iznositi i preko 350.000 Hrvata. Naravno, opet treba imati u vidu da nezanemariv broj iseljenika iz Hrvatske nije evidentiran jer radi „na crno“.

Grafikon 4. Dobno spolna struktura Hrvata u Njemačkoj, stanje na dan 31.12.2015.

Izrada na temelju podataka: Statistisches Bundesamt, *Ausländische Bevölkerung Ergebnisse des Ausländerzentralregisters 2015*.

Iz dobno-spolne strukture Hrvata koji žive u Njemačkoj (grafikon 4) uočljivo su najbrojnije osobe u dobi od 35-45 godina, osobe na vrhuncu svojih radnih sposobnosti. Primjetna je veća zastupljenost muškaraca u dobi od 25 do 35 godina starosti. Ta proširena baza mlađih dobnih skupina upućuje na recentni val useljavanja Hrvata.

Tablica 1. Bilanca kretanja, 2012.-2015., Hrvati prema državljanstvu

Priljev	Prvi put	Ponovni	Rođenje	Ukupno
2012	4570	2827	209	7606
2013	12226	5457	384	18067
2014	30591	6222	577	37390
2015	44649	5979	824	51452

Izvor: Statistisches Bundesamt, *Ausländische Bevölkerung Ergebnisse des Ausländerzentralregisters*

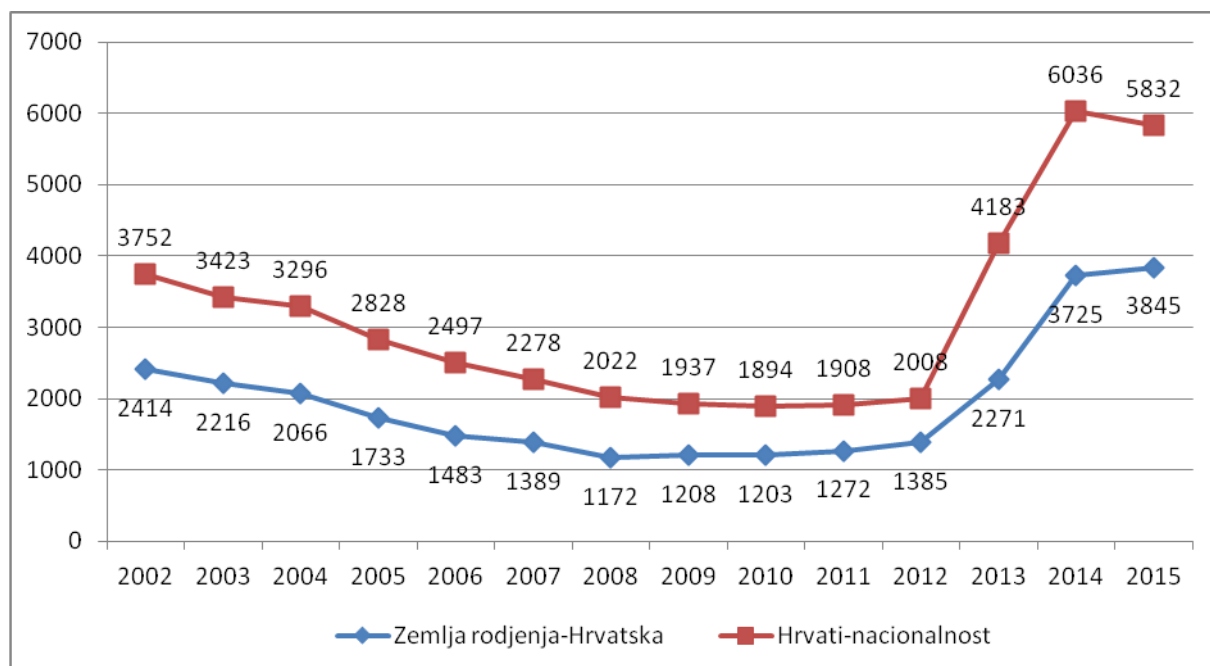
U tablici 1. prikazan je priljev hrvatskog stanovništva u Njemačku, iz kojeg se vidi jak trend useljavanja hrvatskih državljana. I ovdje treba voditi računa o metodologiji praćenja

useljnika. Prema statistici njemačkog zavoda za statistiku u razdoblju od 1.1.2012. do 31.12. 2015. u tu zemlju prvi put se doselilo 92.036 Hrvata. Tom broju potrebno je pridodati još 20.485 osoba, hrvatskih državljana koji se ponovno vraćaju u Njemačku. Konačan broj dobivamo nakon što dodamo i rođenu djecu hrvatskih državljana (njih 1994), što u konačnici iznosi 114.515 osoba. Usporedimo li grafikon 3. i tablicu 1. možemo primijetiti da za isto to razdoblje broj evidentiranih Hrvata nije porastao u tom obujmu na koji nas upućuje tablica 1. Stoga možemo zaključiti kako se jedan broj Hrvata odlučio i na povratak odnosno grafikon 3 pokazuje neto bilancu hrvatskih državljana sa prebivalištem u Njemačkoj. Potrebno je biti oprezan u interpretaciji navedene statistike jer se se radi o registru inozemnog stanovništva prema državljanstvu, stoga je nemoguće razdvojiti Hrvate iz Hrvatske od Hrvata iz Bosne i Hercegovine kao isto tako velikog izvorišta hrvatskih iseljenika.

Austrija

Osim Njemačke i Austrija je značajna za useljavanje. Potrebno je naglasiti da bi iseljavanje vjerojatno bilo i veće da ne postoje restrikcije zapošljavanja hrvatskih državljana kojima podliježe Hrvatska³.

Grafikon 5. Broj doseljenih u Austriju, 2002.-2015., prema nacionalnosti i zemlji rođenja⁴

Izrada na temelju podataka: Statistics Austria

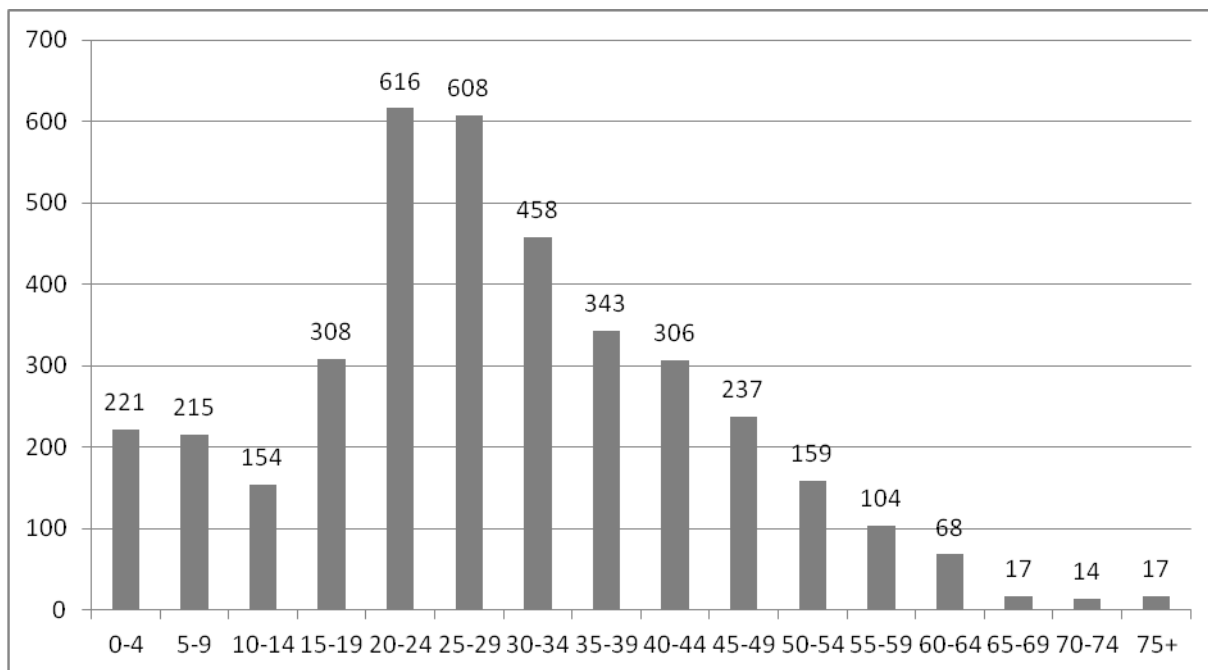
Prema dostupnim podacima austrijskog zavoda za statistiku, u Austriju je od 2002. do kraja 2015. godine doselilo 43.894 osobe s hrvatskim državljanstvom, odnosno 27.382 osobe iz Hrvatske (grafikon 5). I u primjeru ove zemlje možemo vidjeti taj fenomen dvojne hrvatske emigracije. U tom trinaestogodišnjem useljavanju omjer useljenih Hrvata prema nacionalnosti i osoba rođenih u Hrvatskoj iznosi u prosjeku 60:40. Drugim riječima: od ukupnog broja useljenih Hrvata njih oko 40% ne dolazi iz Hrvatske. Sigurno je da se najvećim dijelom radi o Hrvatima iz Bosne i Hercegovine. Poznato je da veći broj ljudi iz Bosne i Hercegovine zbog blizine odlazi na privremeni rad u Austriju, najčešće u zaposlenja sektora građevinarstva i ugostiteljstva.

³ Slobodan protok radnika za neke zemlje ne započinje s datumom pristupanja članice Europskoj Uniji. Svaka stara članica EU ima pravo uvesti restrikcije za protok radnika novim članicama do maksimalnih 7 godina³. Nove članice su uglavnom uvodile ekvivalentne restrikcije radnicima iz takvih zemalja. Tako se povećani priljev ljudi, uvijek odnosi na onu godinu u kojoj su restrikcije na slobodu zapošljavanja ukinute, što je vidljivo iz agregiranih podataka po zemljama. U trenutku pisanja ovog rada (2016.), državljani Republike Hrvatske imaju ograničenja za zapošljavanje u sljedećim članicama EU: Austrija, Malta, Nizozemska, Slovenija, Ujedinjeno Kraljevstvo (Europska Komisija, 2016.).

⁴ Osobe koje su doselile i ostale minimalno 90 dana.

Dobna struktura useljenih državljana Republike Hrvatske u Austriju, u protekloj 2015. godini, pokazuje da se suvremene emigracije iz Hrvatske razlikuju u odnosu prijašnje.

Grafikon 6. Dobna struktura useljenih iz Hrvatske u Austriju, 2015. god.

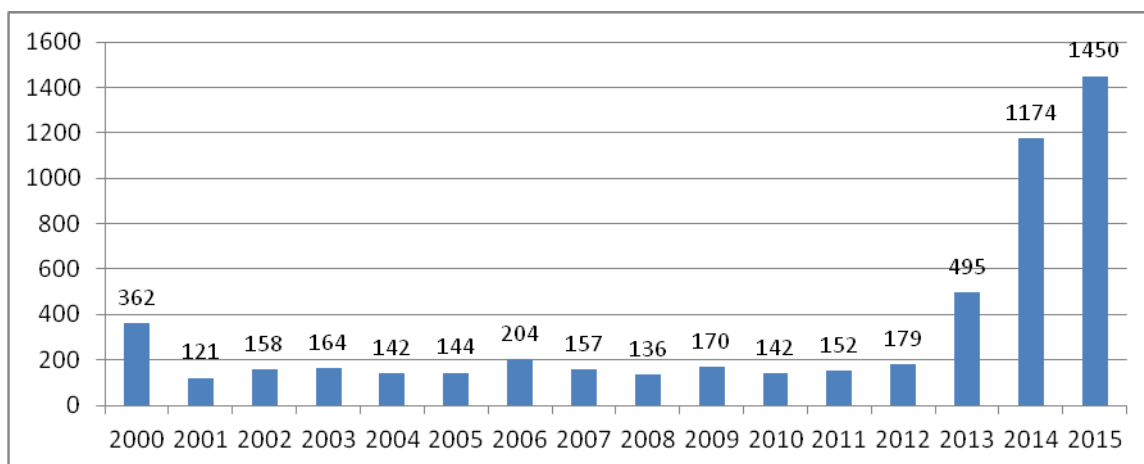
Izrada na temelju podataka: Statistics Austria

Kao i do sada odlaze mladi ljudi, u najboljoj radnoj i reproduktivnoj dobi, ali u odnosu na dosadašnje iseljenike postoji bitna razlika u pogledu obiteljske strukture. Naime, dobna struktura prošlogodišnjih iseljenika u Austriji pokazuje da u novijim iseljeničkim valovima ne prevladavaju kao nekada samci, bilo muškarci ili žene, već sada iseljavaju čitave obitelji sa malom djecom.

Iseljavanje u skandinavske zemlje

Iako iseljavanje u skandinavske zemlje nije bilo tradicionalno odredište za Hrvate, trend se polako mijenja jer se u posljednjih nekoliko godina, odnosno od 2013. godine naovamo, bilježi porast broja iseljenih u te zemlje.

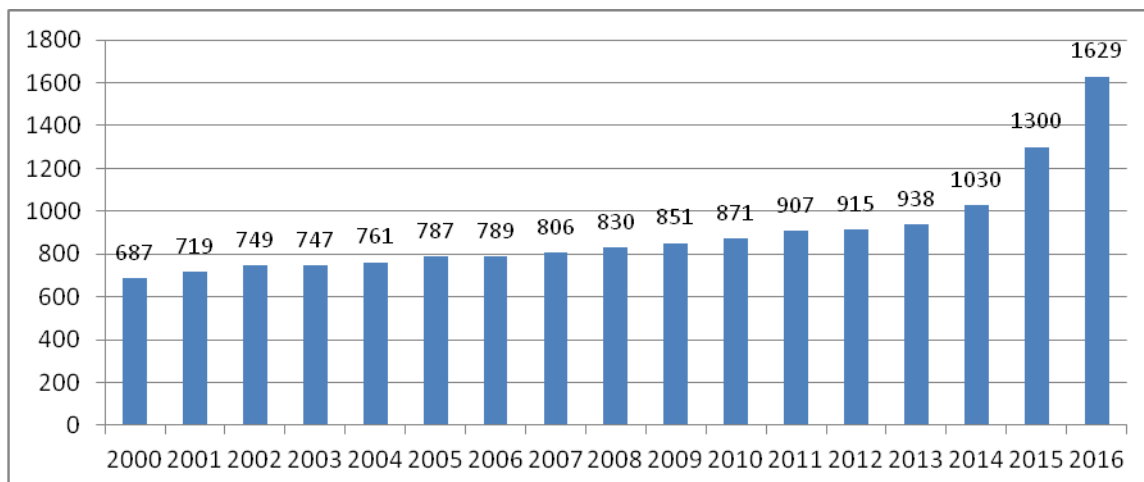
Grafikon 7. Godišnji broj useljenih u Švedsku, državljani Republike Hrvatske

Izrada na temelju podataka: Statistics Sweden

Prema dostupnim podacima Švedskog nacionalnog zavoda za statistiku godišnji broj useljenih državljana Republike Hrvatske bio je stabilan u razdoblju od 2001. do 2012. i iznosio je prosječno oko 150 novih imigranata godišnje. U 2013., kada Hrvatska ulazi u Europsku Uniju broj useljenih je skoro trostruko veći, a godinu kasnije prelazi 1100 useljenih godišnje. Trend je i za posljednju dostupnu godinu (2015.) rastući i vjerojatno je za očekivati isti trend i u 2016. godini. Švedska je za Hrvate, prema dostupnim podacima, uvjerljivo najatraktivnija Skandinavska zemlja.

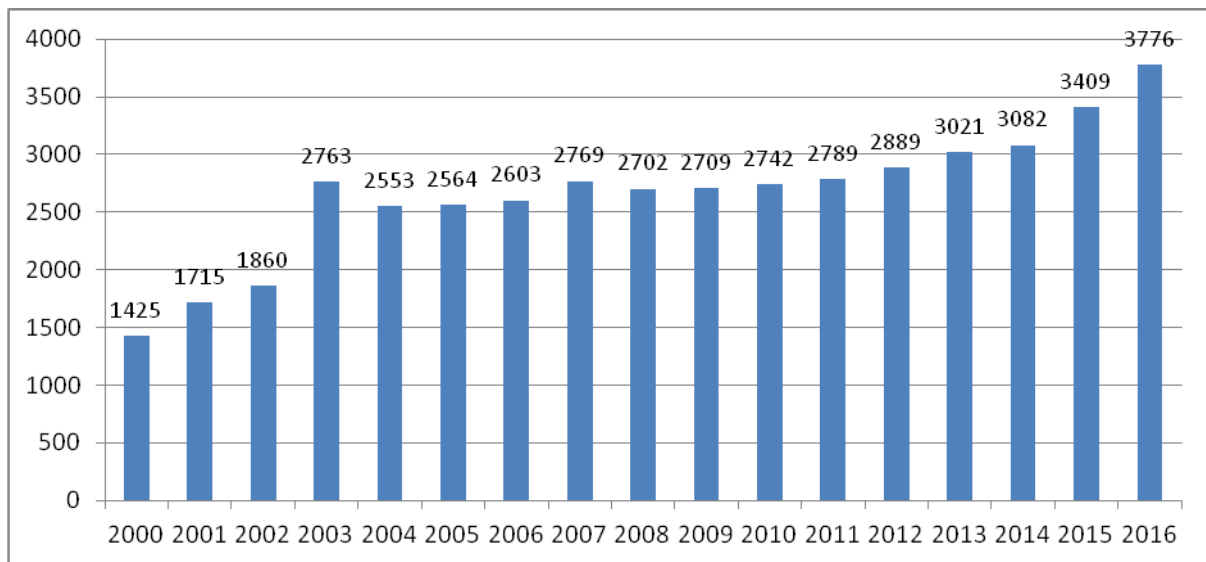
Grafikon 8. Broj stanovnika Danske, podrijetlom iz Hrvatske (rođeni u Hrvatskoj)

Izrada na temelju podataka: Statistics Denmark

Danski statistički zavod objavljuje podatke o kumulativnom broju stanovnika Danske rođenih u Hrvatskoj. Za razliku od Švedske, on je u razdoblju do 2014. skoro konstantan, sa zanemarivim prirastom od 269 ljudi u čitavom desetljeću. U 2015. zabilježen je porast od 270 ljudi, isto kao u čitavom desetljeću prije te u dijelu 2016. (do trenutka pisanja ovog rada) već ima porast od preko 300 novih stanovnika rođenih u Hrvatskoj, dakle radi se o rekordnom porastu. Stoga valja očekivati i daljnje povećanje. Ipak, iako je vidljiv eksponencijalni porast novouseljenih u posljednje dvije godine, još uvijek se radi o relativno malim brojevima u usporedbi s ostalim zemljama.

Grafikon 9. Broj stanovnika Norveške, podrijetlom iz Hrvatske (rođeni u Hrvatskoj)

Izrada na temelju podataka: Statistics Norway

Broj Hrvata rođenih u Hrvatskoj koji žive u Norveškoj ima ponešto drugačiju dinamiku od ostalih obrađenih Skandinavskih zemalja. Naime, primjetan je značajan porast u razdoblju od 2000. do 2003.godine (oko 1300 novoregistriranih) nakon kojeg slijedi stagnacija do 2011. godine. Od tada započinje polagani trend rasta sa 100 godišnje do 300 osoba, da bi u konačnici u 2016. godini bio zabilježen porast na ukupno 3776 osoba rođenih u Hrvatskoj. Ipak, Norveška u usporedbi s ostalim skandinavskim zemljama ostaje najmanje useljeničko odredište Hrvata.

Posljedice iseljavanja

Gospodarske, demografske i socijalne posljedice odseljavanja stanovništva neke zemlje su brojne, i upravo su posljedice migracija ono čime se bavi demografija (Wertheimer-Baletić, 1982.). Migracija općenito djeluje na sve agregatne i strukturne značajke stanovništva, i kao takva ima dvojni učinak. Mehaničko kretanje stanovništva ostavit će posljedice u mjestu podrijetla i u mjestu odredišta, prvenstveno mijenjajući demografske karakteristike tih područja: veličinu i prostorni razmještaj, fertilitetni potencijal, mortalitet i strukture stanovništva (Wertheimer- Baletić, 1999.). Isto tako valja imati na umu kako svako seljenje stanovništva ima dva vremenska učinka. Prvi, trenutačni koji se manifestira samim događajem mijenjajući veličinu stanovništva, prostorni razmještaj i strukturu, i drugi, dugoročni koji s odgodom odnosi i donosi vitalne događaje (rođenja, smrti, brakove i razvode).

Posljedice iseljavanja iz Hrvatske imaju jake društvene i ekonomske posljedice. Na ovaj ili onaj način one se najbolje reflektiraju na području nacionalnog gospodarstva.

Tablica 2. Potencijalni teoretski učinci emigracije na zemlju podrijetla

Pozitivni	Negativni	Dvojbeni
-Manja nezaposlenost u struci emigranta - Veće plaće u struci emigranta - Doznake iz inozemstva - Ljudski i financijski kapital povratnika	- „Odljev mozгова“, gubitak ljudskog kapitala (i ulaganja) - Gubitak financijskog kapitala emigranata - Smanjenje agregatne potražnje - Manja ukupna zaposlenost - Veća nezaposlenost i manje plaće komplementarne struke emigranta - Manja kompetitivnost - Manja produktivnost	- Veća participacija na tržištu rada obitelji emigranata koje ostaju - Manja participacija na tržištu rada obitelji koje primaju doznake - Lakša buduća migracija stanovništva

Izrađeno prema: Asch, 1994. i Atoyan i sur., 2016.

Pod pretpostavkom povratka u zemlju podrijetla postoje neki ekonomski probici, u prvom redu povratak ljudskog kapitala, znanja i iskustva, i eventualno financijskog kapitala ukoliko je takav u inozemstvu ostvaren. Novčane doznake postale su glavni izvor vanjskog financiranja većine manje razvijenih zemalja, što je jedna od važnijih prednosti emigracije za zemlju podrijetla. U slučaju Hrvatske, upravo doznake iz inozemstva čine važan doprinos hrvatskom razvoju jer prema procjenama iznose između 8-12 milijardi kuna, što je vrijednost

2-4 % hrvatskog BDP-a.⁵ Ovaj doprinos ubuduće je upitan, jer posljednji vala iseljavanja pokazuje, kako je već istaknuto, da je u strukturi odseljenih zastupljen velik broj cijelih obitelji koje odlaze i gube poveznice sa Hrvatskom. U tom slučaju, kada se radi o trajnoj emigraciji, pozitivnih učinaka za zemlju podrijetla nema, izuzev utjecaja iseljavanja mladog nezaposlenog stanovništva na tržište rada. Odlazak na rad u inozemstvo ima dva efekta. Prvo, zapošljavanjem u inozemstvu značajno je smanjena potencijalna nezaposlenost i, drugo, dio je registriranih nezaposlenih otišao na rad u inozemstvo (Akrap i Strmota, 2015.). Stoga možemo reći kako je iseljavanje pogodovalo pukoj statistici nezaposlenih kojom se nerijetko barata kao relevantnim pokazateljem ekonomskog razvoja i rasta. Zanimljivo je i krajnje zabrinjavajuće, jer ni nakon velikih iseljavanja, ni velikih gubitaka u ratovima, kada je značajno smanjen priljev u radnu dob, Hrvatska nikada nije mogla riješiti problem nezaposlenosti (Akrap i Strmota, 2010.).

Negativne posljedice snažnog iseljavanja vidljive su trenutno, bez vremenskog odmaka. Trenutne posljedice očituju se kroz smanjenu potrošnju i smanjenje ukupne zaposlenosti. Istraživanja navode kako je ukupna radna snaga u Jugoistočnoj Europi bez snažne emigracije od 1990. do 2016. godine mogla biti veća za 10-20 % u odnosu na prisutnu (Atoyan i sur., 2016.). Također, opadaju proračunski prihodi i rashodi zbog pada broja poreznih obveznika i proračunskih korisnika, no kako glavninu iseljenih čini mlado i radno aktivno stanovništvo, veći utjecaj tj. pad osjetit će prihodna strana proračuna. Dodatan multiplikator navedenim negativnim posljedicama je i sama struktura Državnog proračuna Republike Hrvatske. Naime, većina proračunskih prihoda dolazi od oporezivanja potrošnje (PDV, trošarine), a znatan dio proračunskih rashoda odlazi na rashode osiguranja, odnosno mirovine (Ministarstvo financija, 2016.). Takav scenarij zasigurno će dovesti do još većih pritisaka na mirovinski sustav u Hrvatskoj, uz ionako nepovoljan omjer aktivnih osiguranika i umirovljenika, s projekcijama na lošije. Ukoliko se ne postigne značajan i stabilan gospodarski rast u Hrvatskoj, jaz između razvijenijih dijelova Europske Unije i Hrvatske ostat će glavni ograničavajući faktor povratku iseljenika. Iseljavanje stanovništva negativno utječe na rast BDP-a, pa neka istraživanja pokazuju da je ostvareni rast bez emigracije mogao biti i 7 postotnih poena veći na razini srednjoeuropskih i istočnoeuropskih zemalja (Atoyan i sur., 2016.). Dumont i Spielvogel (2008.) zaključuju kako je povratak iseljenih znatno češći među zemljama usporedivih razina gospodarskog i društvenog razvoja dok je povratak iseljenih iz značajno razvijenijih zemalja dosta rjeđi. Još nepovoljniji učinak, ukoliko ne dođe do značajnijeg povrata iseljenih, bit će vidljiv i multipliciran s vremenskim odmakom. Masovno iseljavanje trenutno pogoršava

⁵ Više o utjecaju doznaka iz inozemstva na gospodarstvo u radu Željka Bogdana u ovom zborniku.

demografsku strukturu hrvatskog stanovništva, a kako se radi o iseljavanju mladog stanovništva u fertilnoj dobi i njihove djece, Hrvatska gubi i buduće generacije. Razlog za brigu daju i istraživanja povratka iseljenih iz zemalja Jugoistočne Europe prema kojima je stopa povratnika iz zemalja Zapadne Europe i SAD-a manja od 5% (Atoyan i sur., 2016.).

Zaključna razmatranja

Trajno iseljavanje stanovništva, posebice onog mladog najvitalnijeg, a takvo je posrijedi u Hrvatskoj, za jednu zemlju ne nosi ništa dobrog. Uzroci su brojni, a protumjere države su slabe ili nepostojeće. Prema posrednoj inozemnoj statistici i procjenama iz Hrvatske je od posljednjeg popisa stanovništva 2011. godine do kraja 2015. godine iselilo između 100-120 tisuća ljudi. Čak i manjkava službena statistika Ministarstva unutarnjih poslova bilježi broj od 91.347 odseljenih ili negativni migracijski saldo od 41.132 osobe. Ako tomu dodamo i negativni prirodni prirast u iznosu od 58.183, dolazimo do zabrinjavajućeg smanjenja stanovništva Hrvatske u periodu od samo pet godina. Dinamika siromašenja i pustošenja hrvatskih prostora prema svemu sudeći iznosi minimalno 30.000 ljudi godišnje, a trenutni trendovi pada nataliteta i odseljavanja naslućuju još negativniji scenarij. Svakom daljnjom godinom Hrvatska će imati sve lošiju demografsku, ekonomsko-socijalnu i obrazovnu strukturu stanovništva, i bez zadržke i preuveličavanja demografske problematike, sa sigurnošću možemo tvrditi kako su pred našom zemljom veliki izazovi. Više desetljetno zanemarivanje i ignoriranje demografskih pokazatelja i trendova dovelo nas je pred demografski i ekonomski slom. Ekonomski, porezni, zdravstveni, mirovinski, obrazovni i socijalni sustavi predodređeni su nepovoljnim razvojem stanovništva u posljednjih 25 godina od kada Hrvatska bilježi trajnu prirodnu i ukupnu depopulaciju. Postavlja se pitanje da li je više uopće moguće zaustaviti te negativne trendove koji svoje duboke korijene vuku iz društveno-političkih i gospodarskih procesa i prilika nekoliko desetljeća unazad. Teško je odgovoriti na to pitanje, no novi izazovi stvaraju nove probleme i produbljuju postojeće, i gotovo je nemoguće zamisliti daljnje vođenje svih javnih politika bez ozbiljnijeg implementiranja populacijske politike prilagođene brojnim demografskim izazovima pred kojima se nalazi Hrvatska. Reakcija vladajućih po svemu sudeći kratkovidnih političkih, društvenih i gospodarskih subjekata je neizbježna. Nestanak naroda, vjerujemo, nikome nije u interesu.

Literatura

Akrap, A. (1998). Saldo migracija Republike Hrvatske i županija 1971.-1981. i 1981.-1991. za ukupno stanovništvo i stanovništvo u zemlji. U: Lajić, I. (ur.), A. Akrap, D. Babić, i S. Podgorelec, *Migracije u Hrvatskoj - regionalni pristup*, Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, str. 11.-68.

Akrap, A. (2003). Migracije Hrvata u posljednjem desetljeću 20. stoljeća. U: Klarić, J. /f./, *Hrvatska dijaspora u Crkvi i domovini*, str. 23-56. Frankfurt am Main: Kroatenseelsorge in Deutschland.

Akrap, A. (2004). Zapošljavanje u inozemstvu i prirodna depopulacija seoskih naselja, *Društvena istraživanja*, 13 (4-5): 675-699.

Akrap, A., Strmota, M. (2010). Nezaposlenost i fertilitet u Hrvatskoj, *Recesija i otpuštanja*, Ivan Koprek (ur.), Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, str. 63-86.

Akrap, A., Strmota, M. (2015). Veliki iseljenički valovi iz Hrvatske od kraja 19. do kraja 20. stoljeća, *Hrvatska izvan domovine*, Sopta, M., Maletić, F., Bebić, J. (ur.), Golden marketing-Tehnička knjiga, str. 71-79.

Atoyan, R.V., Christiansen L.E., Dizioli, A., Ebeke C.H., Ilahi, N., Ilyina, A., Mehrez, G., Qu. H., Raei, F., Rhee, A.P., Zakharova, D.V. (2016). Emigration and Its Economic Impact on Eastern Europe, *Staff Discussion Notes*, IMF, No. 16/7

Dumont, J.C. i Spielvogel, G. (2008). Return Migration: A New Perspective, *International Migration Outlook Annual Report*, OECD, 2008 Edition.

Lakatoš, J. (1914). *Narodna statistika*. Osijek, 1914.

Ministarstvo financija Republike Hrvatske (2016). Državni proračun Republike Hrvatske za 2016. godinu i projekcije za 2017. i 2018. godinu, dostupno na: <http://www.mfin.hr/hr/drzavni-proracun-2016-godina>

Rogić, I. i Čizmić, I. (2011). *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar

Schellinger, A. (2015). *Brain Drain – Brain Gain: European Labour Markets in Times of Crisis*, The Friedrich-Ebert-Stiftung

Wertheimer-Baletić, A. (1971). *Stanovništvo SR Hrvatske – Studije*. Zagreb: Školska knjiga

Wertheimer-Baletić, A. (1996). Specifičnosti demografskog razvitka u Hrvatskoj i njegove socio-ekonomske implikacije, *Revija za socijalnu politiku* 3-4: 251-258.

Wertheimer-Baletić, A. (1999). *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb: Mate